

Posudek vedoucího disertační práce
MgA. Lucie Bartůňkové
Spontánně motivované nápisy a kresby v sakrálním prostoru
doc. Jaroslav J. Alt ak. mal.
2021

S graffiti, ve formě nápisů a kreseb se jako s fenoménem, ať již v podobě spontánní nebo předem promyšlené aktivity, setkáváme poměrně často v historických objektech profánních i sakrálních, ale i na solitérních artefaktech či uměleckých dílech. Specifickým typem spojeným s pojmem graffiti jsou ale i graffiti, představovaná a následně vnímaná jako svébytný výtvarný umělecký projev. Hned v úvodu práce studentka upozorňuje, že vzhledem k tématu a zacílení práce, předmětem výzkumu tato díla nebudou, neboť se svou podstatou a záměrem s nimiž jsou vytvářena, od tématu disertační práce liší.

Disertační práce Lucie Bartůňkové se věnuje kategorii graffiti v rovině spontánně motivovaných nápisů a kreseb v sakrálním prostoru. Toto vymezení, které představuje zúžení úhlu pohledu na jinak velmi širokou problematiku a výběr pouze tohoto dílčího segmentu, vychází z profesního zaměření studentky, která je původně absolventkou studia restaurování nástěnné malby a této práci se již po řadu let soustavně věnuje. Se spontánními nápisy na historických omítkách, zdivu i na nástěnných malbách se restaurátor ve své praxi setkává velmi často. V procesu restaurování konkrétního díla, už při prvních průzkumech a postupném koncipování vlastního restaurátorského zásahu, je třeba zvažovat dvě důležitá sdělení, které historické umělecké dílo nese. Je to jeho estetická (výtvarná) výpovědní hodnota a výpovědní hodnota historická. Jsou to dvě hodnoty, kterých se při procesu restaurování výsostně týká etika zvoleného postupu komplexního restaurátorského procesu. Právě z hlediska snahy o neporušení často velmi křehké vyváženosti obou těchto vypovídacích hodnot, je nutné pečlivě zvažovat jednotlivé kroky restaurátorského zásahu. Je třeba uvažovat nad tím, zda časové depozity, často představující ve větším, či drobnějším rozsahu, fyzické zásahy do díla v podobě úprav, doplňků, přemaleb, domaleb, dílčích rekonstrukcí apod., vnímat více jako dílo znehodnocující v jeho estetické poloze, kdy mohou potlačovat jeho tzv. původní výtvarnou podobu, nebo jestli je lze chápat jako svědky cesty díla časem, jako určitou rezonanci událostí, kterých se v minulosti dílo stalo svědkem nebo přímým aktérem. Zde vstupuje do hry problematika autenticity díla. Bude dílo tzv. autentičtější, když všechny pozdější doplňky restaurátor odstraní se snahou dobrat se jeho původní podoby? Bude to opravdu jeho původní podoba? Nebude dílo autentičtější, když restaurátor pozdější doplňky ponechá jako součást vypovídací hodnoty díla? Nebo bude dílo stále autentické, ať se s ním děje cokoli, neboť i odstranění tzv. „esteticky nevhodných“ doplňků současným restaurátorem z důvodů „odhalení“ jeho „původní“ podoby, se stane součástí jeho autenticity, ale jeho výpovědní historická hodnota bude značnou měrou ochuzena. Spontánní kresby a nápisy, jako svým způsobem mladší doplňky, které do materiálové podstaty a podoby historického díla zasahují, jsou svědectvím o jeho životě, o jeho cestě po lince času. Když studentka s tématem práce přišla, byl jsem skutečně nadšený, protože se jedná o velmi komplikovanou problematiku, kterou restaurátoři ve své práci řeší velmi často. Samozřejmě, že spontánní nápisy můžeme často, a často právem, vnímat jako vandalství, které umělecké dílo poškozují v jeho výtvarné a estetické poloze. Ještě v poměrně nedávné minulosti byly tyto zásahy při restaurování bez hlubšího přemýšlení docela běžně odstraňovány nebo zapravovány. Současná restaurátorská praxe je naštěstí značně opatrnější. Snazší je rozhodování o zachování spontánních nápisů a kreseb v čase postupně sedimentujících na historických omítkách, které nenesou výtvarné umělecké dílo. Po odpovídajícím konzervování je tyto artefakty vhodné, často dokonce i žádoucí, prezentovat. Větší a komplikovanější problém nastává v případech, kdy se tyto kresby a nápisy objevují na nástěnných malbách, na závěsných obrazech, solitérních trojrozměrných objektech, pohledových partiích polychromovaného sakrálního mobiliáře apod. V těchto případech je na místě otázka, nakolik

tyto zásahy dílo esteticky poškozují a nakolik jsou důležité jako další časové souvrství, které s dílem do značné míry integrálně souvisí a které může být významným zdrojem důležitých informací. Tyto zásahy lze dokonce vnímat i jako možnost pozorovatele (badatele) pronikat kolmo napříč stratigrafií souvrství časových depozitů a tak vnímat dílo z pozorovatelské (badatelské) pozice v dalším, ne nevýznamném rozměru. Jak jsem výše již uvedl, téma práce Lucie Bartůňkové mě skutečně nadchlo. Mimo jiné i proto, že je to téma, kterému, pokud vím, nebyla doposud u nás věnována soustavnější badatelská pozornost. Proto kolegyně Bartůňková pracovala z velké části se zahraniční literaturou, která se problematikou spontánních kreseb a nápisů zabývá v rámci širokého spektra jejich možných podob výskytu, včetně jejich výskytu na výtvarných historických uměleckých dílech i prostých artefaktech. Předmětem zájmu zahraničních studií je i snaha postihnout široké spektrum variant vnímání těchto sekundárních doplňků, jak v procesu restaurátorského zásahu, tak i následná forma jejich případné prezentace, která může přispět k rozšíření badatelského pole v rámci budoucích potencionálních výzkumů. Mimo studium odborné zahraniční literatury, studentka, jako aktivní restaurátorka, čerpá i z vlastní praktické zkušenosti a dlouhodobě získávané poznatky v této disertační práci zúročuje. Navíc, jako vydatného zdroje teoretických i praktických informací využívá i studia prací kolegů restaurátorů, technologů a pracovníků v oblasti památkové péče (články v odborných časopisech a sbornících, kolektivních monografiích či restaurátorské zprávy), kteří se s problematikou graffiti také ve své praxi setkávají. Množství úhlů pohledů, které Lucie Bartůňková v práci představuje, je skutečně velmi bohaté a barvité. Velmi poctivě a důkladně zpracovává téma i z pohledu historické sociologie, pod jejímiž křídly doktorské studium probíhalo a dílčím způsobem i antropologie.

Práce je velmi přehledná a metodicky jasně koncipována. Je rozdělena na tři výzkumné části, čtvrtá část pak názorně představuje konkrétní případovou studii. Cílem je, jak sama autorka uvádí: ... „*přispět ke změně percepce tohoto fenoménu (graffiti, pozn. školitele) oficiálními institucemi, ale i odbornou veřejností, neboť stále ještě dochází ke směšování historických graffiti se současnými sprejovými malbami, což má za následek zcela vágní přístup k cenným pramenům, kterými historické a v některých případech i novodobé nápisy a kresby v mnoha ohledech bezesporu jsou. Průzkum historických i soudobých spontánních nápisů, kreseb a sekundárních stop tak otevírá nové možnosti pro odborníky z řad rozličných humanitních oborů.*“ ...

Metodicky postupuje studentka v práci ve všech kapitolách velmi systematicky, od dílčích obecnějších pojmů a jejich základní charakteristiky, ke konkrétním, často velmi precizním a detailním rozborům, které problematiku dále rozkrývají a specifikují.

V první části práce se kolegyně Bartůňková zabývá terminologií, etymologií a sémantice pojmu graffiti. Navazuje podkapitolou současného stavu řešení problematiky a exkurzem do dějin fenoménu graffiti. V dalších podkapitolách si všímá různých forem a podob graffiti, včetně otázky problematiky diverzifikace graffiti jako projevu oficiálního na jedné straně a spontánního na straně druhé. Zabývá se též otázkou relevance pramenné hodnoty graffiti v jeho nejrůznějších podobách, včetně jeho možné výpovědní hodnoty v oblasti památkové péče a konzervátorských/restaurátorských koncepcí. V této souvislosti zmiňuje i roli graffiti a relevanci jeho akceptace v profánním prostoru.

V další části práce se studentka velmi podrobně věnuje již hlavnímu tématu práce, t.j, historickým, spontánně motivovaným nápisům a kresbám v sakrálním prostoru. V podkapitole týkající se distribuce graffiti v katolickém sakrálním prostoru podrobně sleduje umístění graffiti v rámci stěny i další varianty možných nosičů/nositelů, kde lze graffiti potenciálně předpokládat a následně i identifikovat. V dalších podkapitolách práce kolegyně Bartůňková relativně podrobně popisuje různé techniky, kterými jsou graffiti prováděna, včetně použitých materiálů, současně zvažuje i varianty jejich cíleného racionálního i estetického umístění v rámci daného či vymezeného prostoru, kde jsou realizována. Dále se zabývá nejstaršími

spontánními kresbami a písemnými projevy v českém kontextu, problematikou datace, jazykovou diverzitou, gramotností pisatelů, konfesijní příslušností i dětskými graffiti. V souvislosti s dětskými graffiti jsem zpočátku měl trochu problém s rozsahem textu, který se této otázce věnuje skutečně velmi podrobně, včetně základní charakteristiky dětského kresebného projevu jako takového. Chvilí se mi zdálo, že se text až příliš vzdaluje vlastnímu tématu práce. Nakonec jsem ale musel uznat, že dětský kresebný projev má své specifické kvality, které je třeba charakterizovat a pokud by se ho například na stěně nebo na mobiliáři kostela v odpovídající výšce umístění, mezi dalšími kresbami a nápisy, podařilo identifikovat, jeho vypovídací hodnota by vůbec nebyla zanedbatelná.

Ve třetí části práce se Lucie Bartůňková snaží o velmi detailní kategorizaci graffiti v křesťanském sakrálním prostoru z hlediska formálního a dále pak z hlediska bohatých variant tematických. V tomto výčtu nechybí ani utilitární kresby a náčrty, které často nacházíme v podobě architektonických a stavitelských skic, ať již na povrchu rezného zdiva, povrchově nefinalizovaných omítek, či v rámci restaurátorských průzkumů provedených stratigrafických sond na odhalených vrstvách povrchových úprav starších omítek. Nechybí ani podkapitola, ve které sleduje spontánní kresby především z hlediska jejich do značné míry výlučné tematické naplně, v souvislosti s profanací sakrálního prostoru.

Čtvrtou část práce tvoří případová studie, která je velice rozsáhlá a velmi dobře, precizně a velmi detailně strukturovaná. Jedná se o dva vybrané objekty piaristického areálu v Litomyšli, Chrám Nalezení sv. Kříže a Očistcové kaple. Na této studii studentka představuje metodiku práce, která odpovídá parametrům výzkumu v intencích oborově diverzifikovaného průzkumu, tak, jak ho formuluje v prvních třech částech disertační práce. Velmi podrobná studie obsahuje i odpovídající fotodokumentaci, která představuje nedílnou součást takovéto práce a ukazuje, jak důležitá a v podstatě nezastupitelná je úloha obrazového dokumentačního materiálu, využitého jako zdroje informací, plnohodnotně srovnatelnými s listinnými prameny a literaturou.

Studentka pracovala velmi samostatně, již od začátku práce bylo znát, že problematikou historických spontánních nápisů a kreseb se samostatně zabývá řadu let a v této disertační práci své za léta nashromážděné poznatky maximálně využívá. Samozřejmě, že za startovací základnou věnovat se této problematice hlouběji, lze považovat její letitou intenzivní a obdivuhodně poctivě prováděnou práci v oblasti restaurování nástěnných maleb. Pro mě osobně znamenalo vedení disertační práce Lucie Bartůňkové nic než radost, s možností nahlédnout mnohem hlouběji do dané problematiky, s kterou jsem se v rámci své restaurátorské praxe samozřejmě také setkával při koncipování konkrétního restaurátorského zásahu na historickém uměleckém díle, jak v poloze jeho estetické, tak i historické vypovídací hodnoty. Musím konstatovat, že pro mne znamenala tato práce velké profesní obohacení a jsem velmi rád, že jsem ji mohl vést.

Jak jsem již uvedl na začátku, práce je velmi svědomitě koncipována. Text je pro přehlednost průběžně doprovázen odpovídajícími obrázky, jichž je v práci odpovídající množství a jejichž kvalita a vypovídací hodnota jsou na vynikající úrovni. Závěrem bych rád konstatoval, že práce Lucie Bartůňkové je, podle mého názoru, prací, která ve své komplexnosti nemá u nás, v rámci daného tématu, obdobu. Rozhodně by si zasloužila zpracování do knižní podoby, neboť záběr předloženého výzkumu široce přesahuje hranice oborů a z tohoto důvodu by kniha byla velmi užitečnou pro odbornou veřejnost nejenom v oblasti restaurování a památkové péče, celkově tedy v oblasti záchrany kulturního dědictví, ale stejnou měrou i v oblasti odpovídajícího segmentu sociologie a antropologie.

Práci samozřejmě doporučuji k obhajobě a znovu musím zopakovat, že jsem u procesu jejího postupného naplňování byl moc rád.

Jaroslav J. Alt

V Trstěnici dne 1. 3. 2021